

3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.): монографія. Донецьк, 1998. 221 с.

4. Гриценко С. П. Лексичний вплив як чинник динаміки структури мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень українських пам'яток кінця XVI-XVII ст.): автореф. дис..... канд. філол. наук: 10.02.15 / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1999. 20 с.

5. Дружин Г. В. Сучасні лексичні запозичення: прагматика, семантика, соціолінгвістика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2000. 17 с.

6. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. Москва: Наука, 1968. 207 с.

7. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки XX ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2002. 21 с.

8. Мрозіцька У. Л. Інтра- та екстралінгвістичні чинники розвитку мови-реципієнта (на матеріалі латинських запозичень в українській мові): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 18 с.

9. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? Українська мова. 2007. № 3. С. 3–17.

10. Семчинський С. В. Шляхи збагачення лексики. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1963. 62 с.

11. Серебренников Б. А. Процессы заимствования и взаимовлияния в языках http://www.e-lingvo.net/library_download_802.html (дата звернення: 12.04.2018).

12. Сімонок В. П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. / Нац. юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 36 с.

13. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: КНЛУ, 2003. 288 с.

14. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 18 с.

Маторіна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'365.5"18/20"

КОНВЕРСІЯ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ (лінгвоісторіографічний аспект)

Проблема конверсії як лінгвістичного явища неоднозначно висвітлена в лінгвістичних студіях і належить до найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві. У нашому дослідженні пропонуємо оцінку наукових позицій граматистів щодо проблеми конверсії, оскільки, попри важливість окресленої проблеми, у сучасній лінгвоісторіографії майже відсутні відповідні комплексні дослідження.

У статті встановлено, що нового було внесено лінгвістами в розв'язання цієї проблеми і яке це має значення для мовознавства. Окреслено

перспективи подальшого дослідження питання, що окреслено в науковій розвідці.

Ключові слова: лінгвоісторіографія, конверсія, спосіб словотвору.

Маторина Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської і славянської філології Донбасського державного педагогічного університета

О КОНВЕРСИИ В ЛИНГВОИСТОРИОГРАФИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

В статье дана оценка научным взглядам грамматистов по проблеме конверсии как лингвистического явления. Установлено, что нового было внесено лингвистами в решение этой проблемы и какое это имеет значение для языкознания. Определены перспективы дальнейшего исследования заявленной проблемы.

Ключевые слова: лінгвоісторіографія, конверсія, способ словообразования.

Matorina N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

CONVERSION AS A LINGUISTIC PHENOMENON (Linguohistoriographic Aspect)

The problem of conversion as a linguistic phenomenon is ambiguously highlighted in the linguistic studies and is one of the most controversial in modern linguistics. In our study, we offer the assessment of the scientific positions of grammarians on the problem of conversion, since, despite the importance of the problem, modern linguistic historiography the corresponding comprehensive investigations are almost absent. The purpose of the paper is to analyze the linguohistoriographic investigation of the problem of conversion as a linguistic phenomenon, as well as to highlight different views on the particular problem in linguistics. New ideas introduced by these linguists and their role in Linguistics have been outlined. The perspectives of the further investigation of the given problem are outlined.

Ключові слова: Linguistic Historiography, conversion, way word formation.

Постановка проблеми. На межі ХХ – ХХІ ст. особливого розвитку набуває лінгвістична історіографія – наукова дисципліна, що вивчає історію мовознавства, аналіз теорій і концепцій генезису лінгвістичної думки, зокрема, певних її аспектів і розділів науки про мову, традицій, течій, напрямів, шкіл.

Актуальність лінгвоісторіографічних досліджень зумовлена, по-перше, важливістю порушених проблем у лінгвістиці, та, по-друге, відсутністю лінгвоісторіографічного вивчення цих питань. Накопичений лінгвістичний матеріал потребує теоретичного осмислення й лінгвоісторіографічного висвітлення для подальшого його застосування. Такі наукові роботи видаються надзвичайно значущими та перспективними.

Проблема конверсії як лінгвістичного явища неоднозначно висвітлена в лінгвістичних студіях і належить до найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві. У нашому дослідженні пропонуємо оцінку

наукових позицій граматистів щодо проблеми конверсії, оскільки, попри важливість окресленої проблеми, у сучасній лінгвісторіографії майже відсутні відповідні комплексні дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Конверсія була предметом численних лінгвістичних дискусій серед багатьох мовознавців, а саме: О. І. Смирницького, М. Г. Корлетяну, В. В. Пассека, Ю. О. Жлуктенка, В. В. Белого, А. Ю. Михневича, В. М. Жирмунського, Б. О. Ільша, В. М. Никитевича, Л. С. Бархударова й Д. А. Штелинга, І. О. Мельчука, В. В. Гапєєва, І. П. Іванової, М. Я. Блоха, І. В. Никиєнко, І. П. Крилової й О. М. Гордон, В. В. Левицького, Ф. С. Аухадієвої, М. В. Карапетяна, О. А. Ривліної, С. П. Татаранюка та ін. Проте, потрібно акцентувати на малодослідженості лінгвісторіографічних розвідок із проблеми конверсії, здійснених за допомогою системного аналізу значного за обсягом фактичного матеріалу.

Метою статті є лінгвісторіографічне дослідження проблеми конверсії як лінгвістичного явища, а також висвітлення різних поглядів на окреслену проблему в мовознавстві.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**:

- 1) проаналізувати позиції граматистів щодо проблеми конверсії;
- 2) встановити, що нового було внесено лінгвістами в розв'язання цієї проблеми і яке це має значення для мовознавства;
- 3) окреслити перспективи подальшого дослідження проблеми, що окреслено в нашій розвідці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно конверсію ототожнюють з транспозицією частин мови, коли слово з однієї частини мови транспортується в іншу. Термін *конверсія* у лінгвістиці частіше застосовують у германістиці й романістиці; уперше термін використав Г. Суїт у 1898 році у граматиці англійської мови [див. про це: 8]. Твердження про те, що конверсія може розглядатися як транспозиція, знаходимо у працях Є. Куриловича, О. Земської, О. Кубрякової, Н. Лебідь та ін. [12; 7; 10; 13].

Конверсія (від лат. *conversio* – перетворення, зміна):

- 1) у вузькому розумінні – спосіб словотворення нового слова при переході основи слова в іншу словозмінну парадигму. Зазвичай, утворена лексема належить до іншої частини мови. За словами О. О. Селіванової, конверсія в цьому значенні – це «неморфологічний, морфологічно-синтаксичний спосіб творення слів як перехід однієї частини мови в іншу без участі афіксів. Наслідком конверсії є зміна граматичної парадигми, синтаксичних ознак і загального категорійного значення при збереженні чи зміні понятійного змісту (наприклад, англ. *to jump* – дієслово і *a jump* – іменник, *early* – прислівник і прикметник; *round* – прикметник і *a round* – іменник; укр. *молодий* – прикметник та іменник; рос. *блестящий* – дієприкметник і іменник)» [17, с. 279]. Найбільш поширеною є конверсія як спосіб словотворення в тих мовах, де більшість морфем є нульовими (англійська або китайська). Таке розуміння конверсії (власне словотвірного процесу) пропонував,

наприклад, О. І. Смирницький: «Конверсія – це такий вид словотвору, при якому словотворчим засобом служить лише парадигма слова» [18, с. 71]. Іншими словами, проблема переходу слів із однієї частини мови в іншу вирішується переважно в словотворчому аспекті. Але в концепції О. І. Смирницького не все є прийнятним, деякі твердження суперечать одне одному. Досить обґрунтовану оцінку вчення О. І. Смирницького щодо конверсії, на нашу думку, дав Ю. О. Жлуктенко. За переконанням дослідника, заслугою О. І. Смирницького є те, що він розглядав конверсію у словотворі; хоча О. І. Смирницький хибно вважав, що досить лише парадигми, щоб морфологічно оформити слово, не беручи до уваги весь комплекс диференційних ознак слова як репрезентанта конкретної частини мови – синтаксичні зв'язки з іншими словами в реченні, загальне категорійне значення тощо. Ось чому поза увагою дослідника залишалися слова з подібними парадигмами, з незмінними парадигмами тощо [5, с. 54–55];

б) у широкому розумінні – будь-яка зміна синтагматики (сполучуваності) мовного знака (необов'язково слова). При такому трактуванні виявами конверсії можна вважати, зокрема, вживання слів однієї частини мови у функції інших, наприклад: *моє друге я* (займенник *я* → іменник); *велике спасибі* (вигук → іменник), *черговий* (прикметник → іменник) тощо. Таке розуміння конверсії позиціонує, зокрема, І. О. Мельчук [14]. Такі процеси відрізняються від конверсії у вузькому розумінні не дуже істотно: здебільшого, відмінність полягає в ступені регулярності;

в) конверсію іноді трактують як синтаксичну деривацію – творення іншої частини мови за умови збереження понятійного змісту в основі (укр. *справедливий* – *справедливість*, *прати* – *пральний*, *золото* – *золотий*) [17, с. 280].

На позначення конверсії як мовного явища (у різних його значеннях) у лінгвістиці послуговуються такими термінами, зокрема, й описовими:

- *конверсія* (О. І. Смирницький, О. О. Реформатський, О. П. Суник, О. С. Кубрякова, Г. Марчанд, І. О. Мельчук, І. В. Арнольд, О. С. Дружиніна, Г. І. Панова, А. Ф. Гайнутдінова, С. П. Татаранюк);

- оперують також термінами *діахронічна (діахронна) конверсія* (зміна належності окремої словоформи до певної частини мови) та *синхронічна (синхронна) конверсія* (випадки регулярного переходу слів певної частини мови в іншу);

- на позначення явища конверсії у лінгвістичній літературі зафіксовано різні термінологічні версії: *транспозиція*, *гіпостазис*, *функціональне зрушення*, *функціональне змінювання*, *функціональний зсув*, *семантичний зсув*, *кореневе*, або *безсуфіксальне словотворення*, *безафіксне утворення*, *зміна функції*, *невласне деривація*, *нульова суфіксація*, *нульова деривація*, *нульове словотворення* тощо.

Після критичного перегляду вживаних на позначення явища конверсії термінів І. В. Арнольд робить висновок про домінування

терміну *конверсія* (у розумінні – безафіксне утворення слова однієї частини мови від слова іншої частини мови, яке супроводжується семантичним зрушенням) [1]; це твердження вченої й на сьогодні не втратило своєї значущості.

Трактування конверсії як морфолого-синтаксичного способу словотвору, за допомогою якого слова набувають нових структурно-граматичних особливостей і синтаксичних функцій, поділяють чимало дослідників, як-от: В. В. Пассек, І. В. Арнольд, В. М. Ярцева та ін. [3, с. 18]. Надзвичайно продуктивною конверсія є в англійській мові: про це свідчить можливість утворення чотирьох різних частин мови (наприклад, *round* – круглий, коло, навколо, округлювати, округлюватися). При цьому автори зазначають, що термін *конверсія* є найбільш вдалим, бо в ньому враховано всі рівні переходу: синтаксичний, морфологічний, семантичний і дериваційний [там само]. Згадаємо й протилежну думку щодо конверсії: О. Т. Кривоносов, зокрема, категорично заперечував конверсію як один із способів словотвору; поділяючи думку М. Д. Степанової [19, с. 94–95], учений зазначав, що лише зміна синтаксичної дистрибуції дозволяє «переходити» одній частині мови в іншу [9, с. 94].

В. М. Никитевич пропонує розрізнити власне конверсію (обов'язково змінюється друга класифікаційна складова слова) й транспозицію на рівні частин мови (друга складова слова матеріально в самому слові не змінюється, а її похідне значення зумовлено синтаксично) [16, с. 107].

У зарубіжному мовознавстві поняття *конверсії* загалом пов'язане з тією ж проблематикою, що й поняття переходу частин мови в російській чи українській лінгвістичній літературі: А. Кеннеді говорить про можливість слова належати водночас «двом різним частинам мови»; О. Єсперсен розглядає конверсію як уживання однієї й тієї ж форми в різних значеннях; Ж. Вандрієс – як використання одного й того ж слова у функціях різних частин мови [6, с. 6; 16, с. 104].

На думку більшості лінгвістів, конверсія є значно складнішим процесом, ніж механічне «транспортування» лексичних одиниць з одного лексико-граматичного класу до іншого, тому дослідники пропонують у випадку з конверсією говорити про *функціональну трансорієнтацію* лексичних одиниць, «оскільки зміна частиномовних (синтаксичних і морфологічних) ознак транспонендів (вихідних форм) є лише одним із наслідків модифікації функціонально-прагматичної «орієнтації» вихідного слова. Функціональна трансорієнтація передбачає повне оновлення функціональної парадигми вихідної одиниці, модифікацію її семантики, зміну дистрибуції» [4, с. 240–241].

Отже, у сучасних наукових розвідках конверсію визначають як специфічний морфолого-синтаксично-семантичний спосіб словотвору, характерними рисами якого є: 1) повне збереження експонента вихідного знаку «зовнішньої форми слова» і відсутність лінійних словотвірних засобів, тобто нові слова виникають без зміни основної

форми вихідного слова, а саме без додавання або зміни будь-яких морфем; 2) обов'язкова зміна синтаксичної функції вихідної лексичної одиниці; 3) оновлення парадигми лексичної одиниці порівняно з твірною; 4) модифікація семантики твірної лексеми [15, с. 121; 10, с. 40; 4, с. 240–241; 2, с. 198; 20, с. 219 тощо].

Водночас конверсія істотно відрізняється від перехідності, оскільки при конверсії змінюється вся система флексій, при переході частин мови цього не відбувається. Крім того, при переході слів із однієї частини мови в іншу «нова лексична одиниця створюється не в результаті однократного акту словотворення, як при будь-якому морфологічному словотворі, зокрема й конверсії, – а є продуктом більш-менш тривалого вживання» [21, с. 79]. А така позиція майже унеможлиблює зіставлення перехідності з конверсією [11, с. 5–6].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**. Проблема конверсії як лінгвістичного явища має досить тривалу історію дослідження, проте на жодному етапі її вивчення в лінгвістичній науці не існувало єдиної точки зору щодо її вирішення. Проблема не вирішена остаточно. Саме тому в сучасних граматичних теоріях продовжено дослідження цієї проблеми, яка є пріоритетною для О. І. Смирницького, Ю. О. Жлуктенка, М. Д. Степанової, В. М. Никитевича, І. О. Мельчука, О. Б. Волошиної, С. М. Єнікєєвої, А. Я. Загоруйка, О. С. Кубрякової, В. В. Левицького, С. П. Татаранюка та ін. **Перспективи подальших розвідок** ми вбачаємо в поглибленому вивченні низки актуальних питань щодо проблеми конверсії як лінгвістичного явища на сучасному етапі розвитку мовознавства.

Література

1. Арнольд И. В. Эквивалентность как лингвистическое понятие. *Иностранные языки в школе*. 1976. № 1. С. 11–18.
2. Воловик Л. Б. Словотвірні потенції твірних основ префіксальних дієслів на рівні утворення безафіксно-похідних іменників у німецькій економічній термінології. *Лінгвістика*. 2011. № 3 (24), ч. 2. С. 194–202.
3. Волошина Е. Б. Конверсионные модели самостоятельных частей речи. *Язык и межкультурная коммуникация: сб. статей I Международной конференции*. Астрахань, 2007. С. 18–19.
4. Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. 303 с.
5. Жлуктенко Ю. А. Конверсия в современном английском языке как морфолого-синтаксический способ словообразования. *Вопросы языкознания*. 1958. № 5. С. 53–65.
6. Загоруйко А. Я. Конверсия – морфолого-синтаксический способ словообразования (на материале современного английского языка): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 1961. 27 с.
7. Земская Е. А. Современный русский язык. Москва: Просвещение, 1973. 304 с.
8. Карапетян М. В. Лекции по теоретической грамматике английского языка. Владимир, 2008. 149 с.
9. Кривонос А. Т. Система «взаимопроницаемости» неизменяемых классов слов (на материале немецкого языка). *Вопросы языкознания*. 1975. № 5. С. 93–103.

10. Кубрякова Е. С. Деривация, транспозиция, конверсия. *Вопросы языкознания*. 1974. № 5. С. 64–76.
11. Кузнецов В. Я. Переход в кругу частей речи в русском языке: учеб. пособие. Калинин: Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1983. 89 с.
12. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи; пер. с англ. *Очерки по лингвистике*: сб. статей. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. С. 57–70.
13. Лебідь Н. Перехідні явища в системі частин мови (на матеріалі творів С. Васильченка). *Українське мовознавство*. 2014. № 3. С. 16–19. s-journal.cdu.edu.ua.
14. Мельчук И. А. Конверсия как морфологическое средство. *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. Москва: Изд-во АН СССР, 1973. Т. XXXII, вып. 1. С. 15–28.
15. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. Москва: Наука, 1976. 245 с.
16. Никитевич В. М. Переход, конверсия и транспозиция. *Русское языкознание*: сб. статей. Алма-Ата: КГУ, 1971. Вып. I. С. 102–108.
17. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
18. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва, 1956. 260 с.
19. Степанова М. Д. Вопросы лексико-грамматического тождества (на материале современного немецкого языка). *Вопросы языкознания*. 1967. № 2. С. 89–97.
20. Татаранюк С. П. Конверсія як один із основних способів утворення неологізмів сфери екології людини (на прикладі англійської мови). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 22 (247). С. 219–222.
21. Тихомирова Т. С. К вопросу о переходности частей речи. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 1973. № 5. С. 78–87.

Ніколайчук А.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'367. 335'18 / 20'

СИНТАКСИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В КОНЦЕПЦІЯХ УЧЕНИХ ЛЕЙПЦИЗЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано ставлення мовознавців Лейпцизької лінгвістичної школи до складних конструкцій з сурядністю й підрядністю. Визначено, що представники цієї школи порушували важливі аспекти зазначеної проблеми: відмінність між головним і підрядним реченням (Б. Дельбрюк), граматичні ознаки залежності одного речення від іншого в індоєвропейських мовах (К. Бругман, Е. Герман та ін.). Розглянуто погляди Б. Дельбрюка й К. Бругмана щодо генезису відносного гіпотаксису. Досліджено питання виникнення відносного підрядного з питальним займенником у концепціях учених Лейпцизької лінгвістичної школи.

Ключові слова: паратаксис, гіпотаксис, складне речення, Лейпцизька лінгвістична школа.